

**Beoordeling is
noodzakelijk voor leren**

De student als actief subject in oordeelvorming

Waardering van diversiteit door communicatief handelen

■ Nitie Mardjan¹

N.P. Mardjan is als docent verbonden aan Saxion.

E-mail: n.p.mardjan@saxion.nl

Het meten=weten-adagium is dominant geworden in de verantwoording van ons handelen. Zo ook in het (hoger) onderwijs. Mede onder invloed van de politiek-economische behoefte aan kwantificering van prestaties lijken toetsing en onderwijs zich te hebben ontwikkeld tot eigenstandige entiteiten. Die dichotome verhouding kan beperkend zijn voor de ontplooiing van de intrinsieke ontwikkelingsbehoefte van studenten in hun opleiding tot effectieve professionals. Oordeelvorming door communicatief handelen zou veel meer als geïntegreerd aspect kunnen worden gezien van het leerproces zelf. Dat is motiverend voor studenten, effectiever in hun vorming als professional en uiteindelijk niet minder efficiënt.

De legitimering van toetsen

In de historische tijd dat het leren van een beroep plaats vond in de praktijk zelf, was het de meester die bepaalde in welke mate de gezelschap het vak zelfstandig kon uitoefenen. Door aanwijzingen, correctie, opdrachten, overleg, oordelen en herhaling, werd geleerd. Leren was een natuurlijke niet-geconstrueerde combinatie van afkijken, proberen, vragen, beoordelen, beschouwen en opnieuw proberen. Met

de institutionalisering van opleidingen was het niet langer in eerste instantie de beroepsgroep zelf, maar werd het een opleidingsinstituut dat het vereiste bekwaamheidsniveau bepaalde en in curricula vastlegde langs welke route dat niveau werd bereikt. Institutionalisering leidt tot formalisering. De beoordeling van niveaus van bekwaamheid moet verantwoord worden. Niet alleen aan en door de direct betrokkenen, maar ook aan interne en externe instanties, de financier, de inspectie. Het aspect van externe verantwoording in de formele beoordeling van leerprestaties wordt belangrijker. Motieven met betrekking tot rechtvaardigheid en de efficiënte besteding van middelen zijn leidend. Die motieven zijn legitiem, maar de uitwerking lijkt haar doel inmiddels vaak voorbij te schieten.

Variëteit neemt toe, de neiging om te standaardiseren ook

De formalisering van toetsing en de ontwikkeling ervan als eigenstandige entiteit is verklaarbaar vanuit onderling opponente, maar gerelateerde maatschappelijke ontwikkelingen: diversifiëring en toenemende verantwoordingsdruk. De belangen van het individu worden zwaarder gewogen, maar hij is er ook zelf toenemend verantwoordelijk voor om ze tot ontplooiing te brengen. Die ontwikkeling leidt tot toename van variëteit: meer of minder goed te onderscheiden, maar kenmerkende individuele verschillen. Toename van variëteit betekent voor een organisatie grotere diversiteit en dat is lastig te managen.

¹ Met dank aan Jos J. van der Werf voor de dialoog

In het onderwijs, maar ook in bijvoorbeeld de gezondheidszorg is de omgang met diversifiëring een belangrijk maar weerbarstig issue. Er zijn twee besturingsrichtingen te onderscheiden: beheersingsgericht en waarderingsgericht. In het eerste geval is de oriëntatie vooral top-down, hiërarchisch geordend en gericht op standaardisering. Standaardisering betekent de facto reductie van de waardering van variëteit. Dat zien we onder meer in het (hoger) onderwijs waar de schaal een belangrijke factor lijkt te zijn.

Externe verantwoordingsdruk (prestatieafspraken, accreditatieverplichtingen e.d.) wordt intern in de organisatie doorgegeven. Beoordelen van studentprestaties wordt geobjectiveerd en door het streven naar gelijke omstandigheden zoveel mogelijk onafhankelijk gemaakt van tijd, plaats en persoon. In het tweede geval, waarderingsgerichte besturing, is de oriëntatie vooral decentraal en complicerend. De wet van Ashby (1958) stelt dat variëteit uitsluitend met variëteit kan worden opgevangen, ofwel dat toename van diversiteit om besturing vraagt die binnen ruime kaders decentrale, lokaal passende oplossingen toestaat. In het geval van te beoordelen studentprestaties wordt dan het individu met zijn specifieke kenmerken en in zijn specifieke context als uitgangspunt genomen. Voor een onderwijsorganisatie lijkt dat in eerste instantie onaantrekkelijk, de centrale regie neemt af. In processen die variëteit waarden is standaardisering maar beperkt mogelijk. Maar het doet recht aan oordeelvorming als intersubjectief proces waarin de betrokkenen het onderling eens worden over waardering. Door standaardisering worden traceerbaarheid, reproduceerbaarheid en efficiency mogelijk gemaakt. Maar het neveneffect is dat waardering van individuele kenmerken, zoals het onderscheid in talenten en individuele stijlen afneemt of erger, wordt ontkend. En dat is problematisch, omdat het de ontwikkelingsmotieven van het individu kan tegenwerken.

Communicatief handelen

Standaardisering werkt formalisering in de hand. Op allerlei niveaus worden bureaucratische systemen ingericht. Dat kan ertoe leiden dat op een hoger niveau dan in de relatie tussen individuele betrokkenen in het primaire proces, i.c. student en docent, wordt bepaald en voorgeschreven hoe gehandeld moet worden. Dat kan ten koste gaan van (de kwaliteit van) de dialoog. Habermas (Kunneman, 1985) formuleerde de theorie van het communicatief handelen waarin hij een onderscheid maakt tussen leefwereld en systeemwereld. Kort gesteld is in de systeemwereld de dialoog minder belangrijk of zelfs niet nodig, omdat bureaucratistische regels voorschrijven wat te doen. In de leefwereld daarentegen is communicatie nodig om de werkelijkheid te duiden; om tot een gezamenlijk begrip van een situatie te komen. In de leefwereld wordt de dialoog gevoerd op basis van kritiseerbare geldigheidsaanspraken. Die rationele dialoog kan alleen plaats vinden in een relatie op basis van gelijkwaardigheid. Het gaat om de kracht van het argument, niet om de positie van de deelnemer. Habermas waarschuwt voor het gevaar van kolonisering van de leefwereld door de systeemwereld. Het systeem wordt dan niet meer bevraagd en men wordt geacht zich te voegen.

Waarderend beoordelen

Als we de leefwereld als uitgangspunt kiezen voor het onderwijs staat het communicatief handelen in de relatie tussen student en docent centraal. Daarin kan oordeelvorming als onderdeel van een interactief en reflectief proces worden benut van waaruit geleerd wordt. De student wordt dan gewaardeerd niet als een passief object van oordeelsvorming, maar veeleer als een actief subject in het proces, als een gelijkwaardig partner in dialoog. Daarmee wordt recht gedaan aan zijn intrinsieke individuele ontwikkelingsbehoefte en -mogelijkheden. 'Dialoog' is daarmee op te vatten als een bredere uitwisseling dan 'het gesprek' tussen twee individuen; veeleer als een interactieve uitwisseling op basis van gelijkwaardigheid;

dat kan behalve een gesprek ook een inhoudelijk interactieproces zijn, zoals in een spel. Die dialoog kan dus zowel heel expliciet over inhoudelijke bekwaamheid gaan, waardoor hij vooral beschouwend van aard is, maar hij kan ook plaats vinden in het lerend handelen als zodanig. De dialoog is dan indirecter van aard en vindt plaats door uitlokking, (impliciete) oordelen, reactie, vragen en aanwijzingen, waarmee reflectie wordt gestimuleerd.

Vickers (1965) heeft in zijn belangrijke werk 'The art of judgment' gesteld dat oordeelvorming een belangrijk element is van alle menselijke activiteit, ook van professioneel handelen. Hij spreekt van 'appreciative judgment', wat is te vertalen als 'waarderend oordelen'. Professioneel handelen vindt plaats in de werkelijkheid. En die werkelijkheid is een complex systeem van sociale verbanden. De student wordt opgeleid om als professioneel individu effectief te zijn in de complexe werkelijkheid; hij moet in staat zijn tot communicatief handelen. Dat pleit voor een onderwijsmilieu dat die professionele werkelijkheid weerspiegelt en waarin communicatief handelen praktijk is. Waarderend oordelen volgens Vickers veronderstelt een dialoog met 3 componenten, waarin waarde-oordelen (value judgments) volgen op een gemeenschappelijke interpretatie van de werkelijkheid (reality judgments), waarna de vorming van instrumental judgments plaats heeft, die betrekking hebben op de middelen en mogelijkheden om het gat te dichten tussen 'wat is' en 'wat zou moeten zijn'.

Toetsgericht leren

Beoordeling is noodzakelijk voor leren. Maar oordeelvorming is spannend, al was het maar omdat er vaak veel van afhangt. Cito definieert beoordelen als 'het toekennen van een waardering aan een geleverde prestatie' (Cito, 2017). Voortdurend wordt gezocht naar betere manieren van oordeelvorming die zowel recht doen aan de prestaties van het individu als aan opvattingen over rechtvaardigheid. 'Beter' heeft dan vooral betrekking op constructvali-

Er zijn twee bestuursrichtingen te onderscheiden: beheersingsgericht en waarderingsgericht

diteit en –betrouwbaarheid. En die focus leidt tot de fabricage van toetsen waarmee vooral de effectiviteit van onderwijs kan worden vastgesteld binnen kaders van efficiënte organisatie. Cito (2017) definieert een toets niet voor niets als 'een instrument voor het meten van iemands kennis en vaardigheden [...] die door middel van studie en/of onderwijs [...] zijn verworven'. Die gerichtheid werkt toetsgericht leren in de hand.

Geïntegreerde oordeelsvorming

Dat hoeft geen probleem te zijn. Mits het beperkt blijft tot toetsing van fundamentele en voorwaardelijke kennis en vaardigheden, die zijn ingebed in betekenisvolle context. De

student ziet en begrijpt hoe die voorwaardelijkheden zijn effectiviteit als professional helpen vergroten. Maar voor de beoordeling van het bekwaamheidsniveau in de uitvoering van 'hele taken' volstaat dat niet. Als we de motivatie van studenten serieus nemen zouden daarin de talenten, de persoonlijkheid, de affiniteit en de eigen stijl van de student moeten worden meegewogen. Maar ook zijn vermogen tot reflectie en zelfcorrectie. We hebben het dan niet meer over toetsing in termen van Cito, maar over waarderend oordelen zoals bedoeld door Vickers (1965), dat als zodanig betekenisvol en leerzaam is. Waarderend oordelen kan achteraf plaats vinden, bijvoorbeeld in een portfolio assessment maar, en dat is interessant, ook kort-cyclisch in het handelingsproces zelf, als geïntegreerd aspect van het onderwijs. De focus verschuift dan van constructvaliditeit en –betrouwbaarheid naar het leereffect van de beoordeling zelf, naar de waardering die de student er zelf aan geeft en naar ecologische validiteit: de relevantie van de beoordeling voor toepassing in de werkelijkheid.

Intersubjectiviteit

Rechtvaardigheid wordt ondersteund door interbeoordelaar-betrouwbaarheid en veronderstelt gelijke beoordeling bij gelijke prestatie. Dat is tamelijk eenvoudig te realiseren in kennistoetsing, maar veel moeilijker in de beoordeling van complex professioneel gedrag in authentieke, context-specifieke situaties. Toetsing onafhankelijk van plaats, tijd en persoon zou niet langer het hoogst haalbare zijn als waarderend oordelen in het communicatief handelen uitgangspunt is. Het gaat dan om de beoordeling van effectiviteit van handelen in een onvoorspelbare, context-specifieke situatie en van de reflectie daarop door het unieke individu. Intersubjectiviteit kan worden vergroot door het aantal deelnemers aan een dialoog te vergroten: studenten, docenten, professionals, cliënten.

Er valt veel te leren

Er zijn vele lokale initiatieven waarin wordt gezocht naar waardering van de student als actief subject in oordeelsvorming. Er wordt volop geëxperimenteerd met communicatief handelen en geïntegreerde oordeelsvorming, onder meer in talentonderwijs, praktijkclubs en bepaalde vormen van educational gaming. Studenten zijn enthousiast over dergelijke vormen van onderwijs, omdat zij regie kunnen en moeten nemen op het eigen leerproces en daarin worden gewaardeerd als gelijkwaardig partner in de dialoog over oordeelsvorming. Op de schaal waarin we opleiden zijn bureaucratie en een zekere mate van formalisering onvermijdelijk en zelfs wenselijk. Maar het is de kunst het systeem te blijven bevragen, ook al is de druk nog zo groot. Misschien wel de belangrijkste vraag voor het onderwijs is hoe we de waardering van diversiteit met de dialoog als uitgangspunt van oordeelsvorming kunnen opschalen. Er valt veel te leren. Onder meer van ontwikkelingen in de gezondheidszorg waar de besturing van organisaties soms radicaal verandert om een permanente zoektocht mogelijk te maken naar manieren om diversiteit te waarderen zonder de kosten te laten oplopen. ■

Bronnen

- Ashby, W.R. (1958). Requisite Variety and its implications for the control of complex systems, *Cybernetica* (Namur) 11 2 1958
- Cito (2017). *Begrippenlijst* <http://www.cito.nl/onderzoek%20en%20wetenschap/kenniscentrum/begrippenlijst>
- Kunneman, H. (1985). *Habermas' theorie van het communicatieve handelen*. Amsterdam: Boom
- Vickers, G. (1968). *The art of judgment. A study of policy making*. London: Methuen & Co Ltd.